

NAGLET TIL TANKEKORS

*Refleksjoner og randbemerkninger i forbindelse med
Shusako Endo's roman «Taus himmel».*

av

Odd Kvaal Pedersen

For Guds skyld, bli ikke martyr! For Guds skyld! Det er bedre å avsverge troen for medmenneskers skyld!

Denne beslutningen kom to katolske prester til under de store forfølgelsene i Japan på 1600-tallet. Men ikke lettvin. Først da skrikene fra deres medkristne som ble pint i «pølen» virket uutholdelige, tok de det alvorlige skritt: å trække på Kristus-bildet — på «fumien».

«Det var som om Kristus-skikkelsen på bronseplaten sa til presten:

«Trakk! Trakk! Jeg vet bedre enn noen annen hvor vondt det gjør i foten din. Jeg ble født til verden for å bli tråkket på av menneskene. For å dele menneskehetens lidelser var det jeg bar mitt kors.»

Presten satte foten på fumien.»

Problemstillingen og sitatet er hentet fra den japanske forfatteren Shusako Endo's roman «Taus himmel» som omsider er blitt tilgjengelig på et skandinaviske språk. (Oversatt fra engelsk ved Erik Gunnes og utgitt på Gyldendal, Oslo 1971.)

I det ytre er det en beretning om kristenforfølgelser i et fjernt land i en fjern tid. Men samtidig er Endo's roman det mest inntrengende som er skrevet om kristne kjerneproblemer siden Graham Greene's «The Power and the Glory» og «The Heart of the Matter».

Man innbys til å bedømme den avgjørelse som de to katolske prestene tok, og Endo gir alle premissene. I fortettet, dramatisk form får man seg forelagt alle vesentlige teologiske og missiologiske problemstillinger — både de aktuelle og de historiske.

Resultat: Man kjenner seg som naglet til tankekors.

Men la meg forsøke å klargjøre en smule ved å gjenfortelle med noen få sideblikk til misjonshistorien. Jeg er selvfølgelig smertelig klar over at min fremstilling vil få et uheldig preg av readers' digest.

Forfølgelsestiden i Japan ble innledet med regenten Hideyoshi's dekret mot «paternes djevelske lov» i 1587, og fortsatte med vekslende intensitet til 1630, da den første og eneste massebevegelse inn i den kristne tro i Japan ble nesten tilintetgjort.

Nesten, ikke helt. Enkelte kristengrupper overlevde den lange trengselstiden

fram til 1859, da landet igjen ble åpnet for europeere og noen år senere for kristen misjon.

Det var til denne rest fra misjonenes blomstringstid — iverksatt av pionéren St. Xavier og videreført av hengivne, men ofte innbyrdes rivaliserende misjonærgrupper — at de to portugisiske paterne Sebastian Rodrigues og Francisco Garrpe ble sendt med to hovedoppgaver:

For det første å sørge for geistlig hjelp til undergrunnskirken i Nagasaki-området. For det annet å bringe på det rene skjebnen til Christovao Ferreira. Meldinger til kirkeledelsen i Rom gikk ut på at han var blitt en frafallen. Han var blitt pint i pølen i Nagasaki. Det virket utrolig. Denne høyt ansette misjonær hadde vært en kilde til inspirasjon både for prester og legfolk, og brevene hans hadde gitt uttrykk for ukuelig mot.

Men meldingen om frafallet var formelt korrekt. Ferreira hadde gjennomgått den samme prosess som nå ventet Rodrigues. Han visste det bare ikke i begynnelsen da alt syntes å gå så utrolig lett.

Etter en dramatisk sjøreise var misjonærene ankommet til Macao. Ved hjelp av Kichijiro — en fordrunken japaner som hadde strandet i den portugisiske besiddelsen, i det ytre en ynkelig Judas-skikkelse — nådde de Japan. Kontakt opprettes med kristengrupper som holder seg skjult, men som tross forfølgelser, pinsler, tortur og stadig økende henrettelser lever og virker som en kristen menighet.

Rodrigues er innstilt på å dele de japanske martyrenes skjebne. Så sterke vil påkjenningene bli regner han med, at døden helt reelt bare blir en vinning. Identifikasjonen med Kristus på lidelsens vei er fullstendig. Man får tiltro til hans forsett: Om alle andre svikter, så skal ikke jeg gjøre det.

Likevel ble han en «fracfallen». Men sviktet han — egentlig?

Det er det vi innbys til å bedømme. Foreløpig er prosessen bare i emning, og den skal arte seg helt annerledes enn Rodrigues tenker seg den.

Den grusomme, fysiske tortur uteblir. Derimot bearbeides han og bringes til sjelekval ved anvendt teologi: Hva gavner det om man gir sitt legeme til tortur og korsfestelse, om man ikke eier kjærlighet? Eller kanskje rettere: når den kjærlighet han tror seg å eie, ikke er annet enn egenkjærlig trang til å dø som helt og bli en helgen?

Rodrigues var kommet til Japan for å gi sitt liv for japanerne. Men hva er det som skjer? Jo, at japanerne gir sitt liv for ham — den ene etter den andre. Han blir utelukkende vitne til det grufulle drama — mennesker som henger over den stinkende pølen eller korsfestes ved vannkanten hvor de langsomt utmattes før tidevannet kommer.

Men det kan ta dager før drukningsdøden inntreffer.

Imens synger de kristne: «Vi er på vei, vi er på vei mot Paradisets tempel, til det store tempel...»

Rodrigues beundrer deres sjelsstyrke, deres mot og deres håp hinsides håp. Men intellektet protesterer og utdyper hans dilemma. Drømmen om paradiset

er i denne form banal barnetro. Men hvem ville hatt mot til å korrigere livsløgnen i evighetsperspektiv når situasjonen var så desperat?

Kyrie Eleison! Neppe noen sinne har messens ord vært så sterkt følt. Herre, vis barmhjertighet! Men ropet blandes med tanker:

«Hvordan er det — er det det sanne, skjulte martyrium jeg er ute etter, eller er det bare en ærerik død? Er det slik at jeg ønsker å bli hedret, å bli bedt til, å bli kalt helgen?»

Og den store inkvisitoren — Inoue, herren til Chicugo — driver på. Han kjenner sjelens irrganger — også når disse er influert av kristen tro og tanke. En gang var han selv blant de kristne. Nå sammenligner han kirken med en heslig kvinne som uavlatelig plager med sin kjærlighet.

Intense forhør — nærmest i debatts form — hos Inoue veksler med handlingslammet tilstedeværelse hos de kristne som lider og dør.

«Pater», appellerer tolken som hele tiden opptrer anonymt, «har De tenkt på lidelsene De påfører alle disse bøndene bare på grunn av drømmen Deres, den egoistiske drømmen som De vil påtvinge Japan. Se, nå flyter blod igjen.»

Elloi Elloi Lamma Sabaktami!

Rodrigues hadde alltid innbilt seg at Jesu utrop på korset var en bønn, ikke at det skyldtes panikk over at Gud forholdt seg taus.

Proessen nærmer seg fullbyrdelsen i en mørk celle hvor ekkoet av mange stemmer holder på å drive ham til vanvidd.

«En heslig kvinne som ustanselig plaget en med sin kjærlighet var en utålelig byrde for en mann,» hadde Inoue sagt.

Han var også blitt konfrontert med Ferreira som febrilsk hadde snakket om hvorledes han fremdeles var til nytte. Når det gjaldt medisin og astronomi, hadde en mann fra Vesten noe å bidra med. Rodrigues oppfattet det som klamring til det som var enhver prests drøm: å kunne hjelpe andre.

Men tolken hadde avslørt Ferreriras egentlige «martyrium»:

Han skriver på en bok til, en bok som skal gjendrive læren om Deus og påvise kristendommens feiltagelser.

Kveldssol spilte over den tynne ryggen til den aldrende Ferreira som satt der i sin japanske drakt:

«Vel, foran Dem sitter en gammel misjonær som er blitt knekket av sitt eget misjonsarbeid.»

Samtidig hadde han forsøkt å forklare: «Dette landet er som en myr... en verre hengemyr enn De kan forestille Dem. Hver gang en planter ut en stikling, begynner den å råtne; bladene blir gule og visner. Og i denne myren er det vi har plantet kristendommen.»

«Det var en tid da stiklingen vokste og skjød nye skudd,» innvendte Rodrigues.

«Når?... Japanerne som tilbad solen, uttalte Deus og Dainichi nesten på samme måte. Har De ikke lest det brevet hvor Xavier nevner feiltagelsen... De trodde ikke på den kristne Gud... japanerne er ikke i stand til å forestille seg Gud som et vesen helt atskilt fra mennesket...»

Var dette noe Ferreira hadde sagt for å forsvare sin egen svakhet, sitt eget frafall?

Selvfølgelig! En del av Rodrigues fortsatte å insistere på dette. Så ble han grepet av frykt, tvil, avmakt.

I den mørke cellen blir han vår en dyp sprekk mellom tre-plankene. Men det aner ham at det er noe mer. Som en blind forsøker han å lese med fingrene og konstaterer bokstaven L. Neste bokstav er A, og omsider går kombinasjonen opp for ham: Laudate Eum — Lovpris ham!

Han oppfattet ordene som en siste hilsen fra en misjonær som ikke hadde falt fra, som holdt fast ved troen . . .

Plutselig blir stillheten brutt av stemmer som minner Rodrigues om bikkjelslagsmål. Senere fortoner lyden seg som snorking fra en drukken slamp.

Irritasjonen vokser: akkurat i natt — den mest betydelige natt i hans liv — skulle han bli forstyrt av en slik sjofel og disharmonisk støy!

Men da raseriet fikk utbrudd, hørte han Ferreriras stemme: «Det er ikke snorking. Det er jamringen fra de kristne som henger i pølen.»

Og Ferreira fortsatte litt senere:

«Et sted på veggen der skulle De kunne finne de bokstavene jeg risset inn. Laudate Eum . . . Jeg satt her, akkurat som Dem . . . Jeg hørte også disse stemmene . . . Jeg hørte dem stønne der de hang i pølen . . . etterpå var jeg ikke i stand til å lovprise Gud. Jeg falt ikke fra fordi jeg ble hengt i pølen. I tre dager hang jeg med hodet ned i en pøl med stinkende ekskrementer, men jeg forråde ikke min Gud med et eneste ord . . . Grunnen til at jeg falt fra var at Gud ikke gjorde noen ting . . .»

Om han bad? Jo, han bad og bad, men bønner lettet ikke deres lidelser det minste.

Fordi de har måttet gjennomgå dette på jorden, får de evig belønning i himmelen, argumenterte presten.

«Ikke narr Dem selv! Ikke gjem Deres egen svakhet bak de vakre ordene . . . De er opptatt av Deres egen frelse. Dersom De sier at De faller fra, blir disse menneskene tatt opp av pølen. De får slippe å lide mer. Og De nekter å gjøre det. Det er fordi De er redd for å forråde kirken, De er redd for å bli betraktet som kirkens berme, slik jeg blir det . . .»

Litt senere med sterk stemme:

«Kristus ville sikkert ha falt fra for disse menneskenes skyld . . . Av kjærlighet ville Kristus ha falt fra. Selv om det betydde å gi avkall på alt han eide.»

Fumien ligger nå foran føttene hans. «De skal utføre den mest smertefulle kjærlighetsgjerning som kan tenkes,» sier Ferreira. «Kom igjen! Mot!»

Foran presten ligger en enkel medalje av kobber, festet til et skittent stykke tre.

Men dette er likevel noe mer enn en formalitet. Bedrøvet stirrer han på bildet midt på planken. Kristus med tornekrone og tynne, utstrakte armer. Skikkelsen er slitt og halvt utvisket av alle dem som har tråkket på den.

Med øyne fulle av tårer løfter presten foten.

Men Kristus-skikkelsen på bronseplaten sier: Tråkk! Tråkk! Jeg ble født til verden for å bli tråkket på av mennesker. For å dele menneskenes lidelser var det jeg bar mitt kors.

Presten satte foten på fumien.

Falt han fra? Sviktet han?

Endo gir selvfølgelig ikke noe svar; han bare fortsetter fortellingen – mindre dramatisk, mer lavmælt – helt til leseren aner «den dypeste grunn».

Spenningen utløses nemlig ikke ved at Rodrigues trækker på Kristus-bildet. Den fortsetter i hans sinn: «Minnet om fumien brenner bak øyelokkene hans.»

Hittil har han maktet det vanskeligste et menneske kan bli utsatt for: med åpne øyne risikere å spolere sin fremtid i tid og evighet.

Han har opplevet forpliktelsen til medmenneskelighet som en funksjon av det loddrette lydhetsforhold. Gud taler gjennom bildet: Tråkk! For Fumien er bare en blek billedgjøring av Kristus. Kristus selv er i lidelsen og hos den lidende. Hva du gjør mot en av disse mine minste brødre, det har du gjort imot meg.

Tråkk! Det er Golgata konkret og aktuelt.

Men Rodrigues var en mann med stor fallhøyde, og fallet virker dypt. Det går år med netter i angst og mareritt. Han kunne skrike høyt og styrte ut av sengen; inkvisisjonen var etter ham, dommedag var nær, Apokalypsens syner ble til levende virkelighet.

I neste øyeblikk så han seg selv ansikt til ansikt med sine overordnede, og han hørte seg selv si:

«Hva forstår dere av dette? Dere herrer i Macao, dere herrer i Europa?»

For så å synke sammen i bitter erkjennelse: «Hvorfor fortsetter jeg dette avskyelige selvforsvaret? ... Jeg falt, men, Herre, du alene vet at jeg ikke fornektet min tro...»

Bare langsomt går det opp for Rodrigues det som er sagt: at den som tror, ikke kan falle dypere enn i Guds hånd, at han tross – eller i – fallet lever med Kristus og ikke bare på en spinkel frafallsteologi.

Når mange som leser Endo's roman ikke når lenger enn til sympati med en frafallen og fortvilt prest, kommer det av at man har tendens til å utelukke en helt åpenbar «synder», enda han stadig og utidig dukker opp på Rodrigues' «via dolorosa».

Jeg tenker på Kichijiro, den fordrukne Judas-skikkelsen som hjalp misjonærene til Japan, som siden forrådde dem og fornektet sin tro, men som ustanselig vendte tilbake.

Hvis inkvisitoren Inoue hadde noe for seg når han sammenlignet kirken med en heslig kvinne som påtvang andre sin kjærlighet, fremtrer Kichijiro som en sjofel blanding av hallik og horkarl. Men i Bibelens utsagn (som Inoue kanskje bare har fått i pervertert form) snus jo så mangt på hodet: de første skal bli de siste; den som vil berge sitt liv, skal miste det; det som intet var, det utvalgte Gud seg.

Kichijiro er et sjeelig vrak og en «verdige trengende» der han beveger seg mellom ytterpunktene: frafall, fornektelse og angiveri på den ene side, på den annen: anger, bot (i den grad et menneske av hans kaliber greier — eller orker — å være botferdig) og vill lengten tilbake til «den hellige kvinnen». For ham er hun evangelium, et sted å være, en tilflukt for den som søker det forløsende ord: Du er tilgitt. Kom, jeg elsker deg.

Gang på gang snubler denne bedrøvelige skikkelse Rodrigues i møte. Presten er ikke kommet lenger enn at han sammenligner ham med Judas slik vi tradisjonelt oppfatter ham — som sviker, og utelukkende det. Han har ikke sett skikkelsen i det flomlys ett eneste ord kaster over den: «Venn».

Det er tiltaleordet i Getsemane, evangeliets bestemte møtested. Presten bare vemmes over fremtoningen av skinn, ben og filler:

«Pater, pater, jeg er lei meg, pater... Jeg er frafallen, men hvis jeg hadde dødd for ti år siden, kunne jeg ha kommet til paradiset som en god kristen.»

Presten er villig til å gi absolusjon, men «jeg kan ikke stole på deg. Stanken av skitt og svette drev opp i synet på presten. Han skjulte sin vemmelse så godt han kunne og resiterte absolusjonsformelen. Så hvisket han de tradisjonelle avskjedsordene: Gå i fred! Så fort han kunne skyndte han seg bort fra den stinkende skikkelsen og bort til de andre kristne.»

Men, tenkte han senere, var det ikke de skitne og fillete Vår Herre oppsøkte? Hvem som helst kunne la seg tiltrekke av skjønnhet og sjarm. Men kunne en slik tiltrekning kalles kjærlighet? Den sanne kjærlighet, det var å akseptere mennesket når det var redusert til skinn og ben og filler. «Teoretisk visste presten alt dette, men fremdeles greidde han ikke å tilgi Kichijiro. Igjen så han Kristi ansikt like fremfor sitt eget: det var vått av tårer. Da de milde øynene så like inn i hans, fyltes presten av skam.»

Gang på gang blir han oppsøkt av Kichijiro som fra å være en ynkerdig bi-person kommer til å spille en hovedrolle mot slutten av Endo's roman. Også han overlever nemlig, og følger Rodrigues inn i en menneske-alders martyrium. Kichijiro blir løsningen på bokens siste side.

«Pater, pater. Det er Kichijiro... vær så snill å høre mitt skriftemål... Pater, jeg forrådte Dem. Jeg trakk på Kristus-bildet. Her i verden er noen sterke og noen svake. De sterke gir aldri etter for torturen og kommer til Paradis; men hvordan er det med sånne som meg, som er født svake...?»

«Jeg også satte foten min på det hellige bildet. Et kort øyeblikk stod denne foten på hans ansikt...»

Presten — eller apostaten Paulus som han nå heter på folkemunne, samtaler med en usynlig, men nærværende:

«Herre, jeg var bitter fordi du tidde.»

«Jeg tidde ikke. Jeg stod ved din side og led med deg.»

«Men du sa til Judas at han skulle gå: Det du gjør, gjør det snart. Hvordan gikk det med Judas?»

«Jeg sa ikke det. Akkurat som jeg sa til deg at du skulle trå på planken, sa jeg

til Judas at han skulle gjøre det han var i ferd med å gjøre. For Judas hadde det vondt, slik som du har det nå.»

Presten mintes og erindret noe han bare kunne erkjenne som mysterium:

«Han hadde latt foten nærme seg planken, som var klebrig av skitt og blod. Hans fem tær hadde presset seg mot ansiktet til den han elsket. Men da hendte det han ikke kunne forstå: I samme øyeblikk brøt en overveldende glede frem i ham.»

Vendt mot Kichijiro:

«Det finnes hverken sterke eller svake. Kan noen påstå at de svake ikke lider mer enn de sterke?» Presten snakket fort i retning av døren. «Siden det ikke finnes noen her i landet som kan høre ditt skriftemål, skal jeg gjøre det... Si frem bønnene etter skriftemålet... Gå i fred!»

Kichijiro gråt stille...

Og presten tenkte — i henhold til bokens siste linjer —: han hadde utført den sakramentale handling, — den som bare en prest kan utføre. Sikkert ville hans kolleger fordømme hva han hadde gjort, og kalle det sakrilegium. Men selv om han forrådte dem, forrådte han ikke sin Herre. Han elsket ham nå på en annen måte enn før. Alt som hittil var skjedd, hadde vært nødvendig for å føre ham så langt. «Fremdeles er jeg den siste prest i dette land. Men Vår Herre tidde ikke. Og selv om han hadde tidd, ville mitt liv frem til denne dag ha vitnet om ham.»

Uklart?

Ja, selvfølgelig. Det er nødt til å bli det når situasjonen skal reflekteres sant: et menneske som i fortvilelse griper hva han ikke kan begripe. Det er evangelium.

Kanskje har ikke en gang Shusako Endo helt hatt evnen — eller viljen? — til å begripe hva som grep ham ved skikkelsene han har manet frem fra det historiske tussmørke som omgir Japans kristne århundre — dets vekst og fall.

Kanskje er det betegnende at Kichijiro opptrer i et «tillegg» i petit, for så å forsvinne, som bærereren av de kristne kjennetegn: «Da lommene hans ble undersøkt i vaktstuen, fant man i den amulettesken han hadde om halsen, et bilde som de kristne ærer, med St.Paulus og St.Peter på den ene siden og Xavier og en engel på den andre.»

Men kan vi se helt bort fra den faktiske misjons- og kirkehistorie?

Da katolske paterer igjen fikk legal adgang til Japan, kom det noen kvinner til pater (senere biskop) Petitjean og stilte spørsmål — først forsiktig, siden mer åpenhertig — om Jomfru Maria og «lærens konge», Paven.

Kvinnene representerte rester av kristengrupper som hadde overlevet. Hva som senere hendte dem?

Kristendommen var fremdeles forbudt religion, og da det ble kjent at de Nagasaki-kristne hadde oppsøkt paterne, brøt nye forfølgelser ut. 4000 ble tvunget til å «falle fra» frem til 1873 da regjeringens holdning ble mildere.

Noen av disse kristne sluttet seg da til de romersk-katolske. Men så sent som i 1955 skriver en forfatter i Neue Zeitschrift für Missionswissenschaft om 30 000 av disse «krypto-kristne» på øyene vest av Kyushu.

Er de beviset på at inkvisitoren Inoue hadde rett: «Den Gud som bøndene på Goto og Ikitsuki dyrker i all hemmelighet, har knapt noen likhet med den kristne Gud?»

Eller er de ti tusen som i 1873 igjen sluttet seg til den romersk-katolske kirke, beviset for at kirken kan holde ut? At troens flamme kan brenne utrolig lenge i katakombene?

Er det ikke — når det kommer til stykket — verden, og ikke bare Japan, som er en hengemyr: «Hver gang en planter ut en stikling, begynner den å råtne, bladene blir gule og visner.»

Når jeg forsøker å tenke etter og erindre, forekommer det meg at Vår Herre en gang spurte: Hva skal jeg ligne denne slekt med? Og hva hadde tidligere tiders profeter sagt om det «utvalgte folk» som nærmet seg «tidens fylde»?

Kanskje har den utrettelige utfordrer i norsk kirkeliv, pastor Øivind Foss, rett når han på bokens omslag taler om «fornyet aktualitet» og «medopplevelse».

Fromme julestrofer forteller at Kristus ble sendt til «denne verdens ørk». Kanskje kan det oversettes til Endo's språk: «denne verdens hengemyr».

For at vi kan nagles til enda flere tankekors.